

ŞEMSEDDİN-İ SİVASÎ'NİN MENÂSİKÜ'L-HUCCÂC VEYA UMDETÜ'L-HUCCÂC ADLI ESERİ

Mustafa TOKER*

ÖZET

Şemseddin-i Sivasî 16. yüzyıl şair ve yazarlarından. Manzum ve mensur pek çok eser kaleme almış olan Sivasî'nin eserlerinden birisi de *Menâsikü'l-Huccâc* veya *Umdetü'l-Huccâc*'dir. Bu eserin adı, kaynaklarda *Menâsikü'l- Hacc* veya *Menâsik-i Hacc* olarak geçmektedir. Eser, adından da anlaşılacağı üzere, hac görevini yerine getirmek isteyenlere haccın gereklerini anlatmaktadır. Sivasî ve eserlerinden bahseden çoğu kaynakta eserin "kayıp" olduğu bildirilmiştir. Bu çalışmayla eser, ilim âlemine tanıtılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şemseddin-i Sivasî, Menâsikü'l-Huccâc, Umdetü'l-Huccâc, Mesnevî, 16. yüzyıl

ŞEMSEDDİN-İ SİVASÎ'S WORK NAMED MENÂSİKÜ'L- HUCCÂC OR UMDETÜ'L-HUCCÂC

ABSTRACT

Şemseddin Sivasî is of the 16th century poets and writers. One of the works of Sivasî –who has written many poems and prose- is *Menâsikü'l-Huccâc* or *Umdetü'l-Huccâc*. The name of this work is mentioned as *Menâsikü'l- Hacc* or *Menâsik-i Hacc* in resources. The work –as can be understood from its name- is explaining the requirements of hajj to those who want to practice the hajj. In many resources mentioning Sivasî and his works, it is declared that the work has been

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, mtoker@selcuk.edu.tr

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic*
Volume 4/2 Winter 2009

“lost”. With this study, it will be tried to introduce the work.

Key Words: Şemseddin-i Sivasi, Menasik-al-Huccac, Umdetü'l-Huccâc, Mathnawi, 16th century

Milletlerin sosyal ve kültürel hayatlarına yön veren pek çok şahsiyet vardır. Her milletin olduğu gibi Türk milletinin de değişik sahalarda yönlendiricileri olmuştur. Bu yönlendiriciler içtimaî, iktisadî, askerî, dinî vb. sahalarda zaman zaman görev üstlenmişler ve toplum içinde öne çıkmışlardır. Yazımıza konu olan Şemseddin-i Sivasî de Türk milletinin dinî yönelişine katkıda bulunmuş öncü kişilerden birisi olmuştur. Yazımızın ana konusu doğrudan Şemseddin-i Sivasî olmadığı için, hayatı hakkında bilgi vererek bildirimimizin hacmini arttırmayı doğru buluyor¹ ve hemen eserin tanıtımına geçmek istiyoruz.

Eser, bugüne kadar Sivasî hakkında bilgi veren çalışmalarda hep kayıp olarak zikredilmiş ve adı *Menâsik-i Hacc* veya *Menâsikü'l-Hacc* olarak verilmiştir. Ancak, tespit edilen nüshalarda eserin adının *Menâsikü'l-Huccâc* veya *Umdetü'l-Huccâc* şeklinde olduğu anlaşılmıştır.

Varlığı, gerek Sivasî'nin *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam* adlı eserinde söz etmesinden [Ş. Sivasî 1291: 163] ve gerekse de çeşitli kaynaklardan [Kâtip Çelebi 1972: 2. C. 1832; Bursalı Mehmet Tahir 1975: 1. C. 206; Ş. Receb-üs Sıvâsî 2000: 7] bilinmekle birlikte, bugüne kadar ele geçmemiş olan bu eserin ilk nüshasından, Sivasî'nin *Mir'âtü'l-Ahlâk* adlı eseri üzerine Doktora çalışması yapmış olan Birgül Toker söz etmiştir. [Toker 2003: 37] Bizim de incelememize esas teşkil eden bu nüsha; İstanbul'da, Şemseddin-i Sivasî'nin torunlarından olan Fatih Güneren Beyefendinin şahsî kütüphanesinde bulunmaktadır. Eserin ikinci nüshası ise Mısır'da Mısır Millî Kütüphanesinde muhafaza edilmektedir. Maalesef bütün gayretlerimize rağmen şu ana kadar bu nüshaya ulaşmamız mümkün olamamıştır.

¹ Şemseddin-i Sivasî'nin hayatı ve eserleri hakkında daha geniş bilgi için bk. Birgül Toker, *Şemseddin-i Sivasî'nin Mir'âtü'l-Ahlâk Adlı Mesnevisinin Tenkidli Metni ve İncelenmesi*, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Konya 2003; Birgül Toker, “Şemseddin-i Sivasî ve Mir'âtü'l-Ahlâk Adlı Mesnevisi”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 15, Konya, Bahar 2004, s. 433-456; Hasan Aksoy, “Şemseddin Sıvâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri”, *CÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. IX/2, s. 1-43, Sivas, Aralık 2005.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Mısır Millî Kütüphanesinde, Talat 139 envanter numarasıyla kayıtlı olan nüsha *Umdetü'l-Huccâc* adını taşımaktadır. Mesnevi, 280x200 (Dışxİç) mm boyutlarındaki bir eser içerisinde 338-366. varaklar arasında yer almaktadır. Her sayfada 17 satır bulunmaktadır. Eserin müstensihi, istinsah tarihi ve yeri kayıtlı değildir.

Elimizde bulunan Fatih Güneren nüshası ise, Sivasî'nin çeşitli eserlerinin bulunduğu 331 varaklık bir kitap içerisinde yer almaktadır. *Menâsikü'l-Huccâc*, bu kitabın 164b-175b varakları arasına yazılmıştır. Kitap içerisinde *Menâsikü'l-Huccâc* dışında; *Hallü'l-Ma'âkîd*, *Menâkîb-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn*, *Nakdü'l-Hâtır*, *Emr-i İllâhî ve Hüccet-i İllâhî*, *Gülşen-âbâd*, *Terceme-i Kasîde-i Bürde*, *Menâkîb-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn* (Daha kısa bir şekli), *Es-Safâyih Fî-Tercemeti'l-Levâiyh*, *Mevlid-i Şerîf*, *Umdetü'l-Edîb Fi't-Ta'allümi ve't-Te'dîb* adlı manzum ve mensur eserler vardır. Meşin cilt içerisinde yer alan kitabın sayfa kenarlarına kırmızı cetveller çizilmiştir. Aharlı kâğıt kullanılan kitap 265x195 (BoyxEn) mm ebatlarındadır.

Nüshanın sayfalarındaki satır sayısı standart değildir. Bazı sayfalarda 17 satır bulunurken bazılarında satır sayısının 32'ye ulaştığı gözlenmektedir. Mesnevinin çeşitli sayfalarında yazıların farklı olması, bu yazıların farklı ellerden çıktığını göstermektedir. Eser, muhtemelen, Sivasî'ye gönül veren kişiler tarafından dönüşümlü olarak istinsah edilmiştir. Harekesiz ta'lik hatla başlayan mesnevinin bir bölümünde yazı rik'aya dönmüş, bitişi yine ta'lik hatla yapılmıştır. Müstensih gerekli gördüğü bazı yerlerde harekeye müracaat etmiştir. Müstensihi belli olmayan nüshanın istinsah tarihi H. 1115/M. 1703-1704'tür. Bu da Şemseddin-i Sivasî'nin vefatından 106 yıl sonraya tekabül etmektedir.

Menâsikü'l-Huccâc, toplam 741 beyitten müteşekkildir. Eserin içinde, *Kasîde-i Fi'l-vedâ'* başlıklı 8 bendden oluşan ve *El-vedâ' ey Ka'betu'llâh el-vedâ'* mısraının tekrar edildiği bir de mütekerri murabba vardır. (166b/6) Bu murabbayı da dâhil edersek eserin toplam beyit sayısı 757'ye ulaşır. Eserde, anlatılan konunun ardından, ilgili yerde yapılması gereken çok sayıda dua da verilir.

Eser, her satıra 2 beyit sığacak şekilde oluşturulmuştur. Yani her satırda 4 mısra vardır. Arapça kısımların bulunduğu satırlarda ise bu durum söz konusu değildir. Başlıklar, kenar cetvelleri gibi kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Nüshanın başında kırmızı harflerle *Kitâb-ı Menâsikü'l-Huccâc* adı kayıtlıdır. Ancak eserin son kısmında Sivasî, eserin adını *Umdetü'l-Huccâc* koyduğunu ifade etmektedir:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Umdetü'l-Huccâc urdum buña nâm

Yâd olam du â-y-ıla beyne'l-enâm (175b/8)

Eser, giriş bölümünden Kâbe'nin övgüsünün yapıldığı *Der-Medh-i Ka'be-i Mutahhara Şerrefeha'llâhu Ta'âlâ* (41. beyit) kısmına kadar *fâ'ilâtün-fâ'ilâtün-fâ'ilâtün-fâ'ilün* vezni, bu kısımdan dönemin padişahı II. Selim'in övgüsünün yapıldığı 66. beyte kadar *Mefâ'ilün-Mefâ'ilün-Fe'ülün* vezni, 66. beyitten 73. beyte kadar tekrar *fâ'ilâtün-fâ'ilâtün-fâ'ilün* vezni, 73. beyitten ana konuya kadar –ki ana konu 85. beyitten başlamaktadır.- *fâ'ilâtün-fâ'ilâtün-fâ'ilâtün-fâ'ilün* vezni kullanılmıştır. Esas konunun anlatıldığı kısımda genellikle *fâ'ilâtün-fâ'ilâtün-fâ'ilün* vezni kullanılmakla beraber 292–344. ve 485–503. beyitlerde veznin *mefâ'ilün-mefâ'ilün-fe'ülün* olduğu görülür. 631'inci beyitten itibaren Hazret-i Peygamberin övüldüğü *pür-nûr-ı Habîb* redifli 7 beyitlik bir manzume yer alır. Bu manzumenin vezni *müfte'ilün-müfte'ilün-müfte'ilün-müfte'ilün*'dür. 679'uncu beyitten itibaren ise Sivasî'nin divanında da yer alan *şefâ'at yâ Rasûla'llâh* redifli na't-ı şerîfe yer verilmiştir. Bu manzume divanında 9 beyitten oluşmaktayken Menâsikü'l-Huccâc'da 19 beyit olduğu göze çarpmaktadır. Anlaşılan o ki, Sivasî divanında yer alan na't-ı şerîfi genişletmiştir.

Eserin Konusu

Eserimiz, adından da anlaşılacağı üzere hac ibadetini yerine getirmek isteyenlere, haccın edası için yapılması gerekenleri manzum bir şekilde anlatmaktadır. Eserinde, ihrama girmeden önce ve girdikten sonra yapılması gereken şeyleri, ziyaret edilmesi gereken yerleri ve buralarda yapılması gereken ibadetleri ve duaları; haccın farzlarını, vaciplerini, sünnetlerini anlatan Sivasî, her hususu anlatırken yapılmaması gereken, ibadetin sevabını azaltan veya ibadetin kabulüne engel olan hâl ve hareketleri de manzum bir şekilde izah eder. Sivasî bu hususları muteber din kitaplarından derlediğini, kendisinin onlara dayanarak bu bilgileri insanlara sunduğunu belirtir.

Eserin Bölümleri

Şemseddin-i Sivasî eserini 3 bölüm üzerine oluşturduğunu ve her bölümde anlatılan hususun iyi ve kusurlu yönlerini anlattığını, âdet olduğu üzere eserinin başında bir mukaddimeye yer verdiğini, Ravza-i Mutahhara ziyaretiyle de eserini sonlandırıldığını aşağıdaki beyitlerle ifade etmektedir:

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Üç makâm üzere eyledüm kitâbuñ tertîbini²
Her makâmuñ kasr-ıla içinde hem tezhîbini

Evvelinde âdet üzere makdime³ kıldım beyân
Âcizâne çend ebyât-ıla depretdüm zebân

Âhirinde Ravza-i pâküñ ziyârâtın tamâm
Hâtime kıldum alâ men yeskünü fîhe's-selâm

(165b/5–6)

Bu beyitlerin ardından Arapça olarak eserin bölümleri sıralanmıştır: *Emme'l-Mukaddimetü Fefî Keyfiyyeti'n-niyyât ve İ'tikâdü Fezâ'ili'l-Hac ve İnne İlmi'l-Hac, Mukaddime ale'l-Hac, El-Makâmu'l-Evvel Fî-ferâ'izi'l-Hac ve fîhi Kusûr, el-Makâmu's-Sânî Fî-Beyâni'l-İhrâm ve Fîhi Kusûr, el-Makâmu's-Sâlis Fî-Sıfati'l-Hac ve Fîhi Kusûr, El-Hâtimetü Fî-Ziyâreti Kabri Hâtemü'l-Enbiyâ Aleyhi's-selâm.* (165b/7–9)

Ancak mesnevîde bu bölüm başlıklarının tamamının bulunmadığı görülmektedir. Bu bölüm adları, ya eser hazırlanırken unutulmuştur ya da müstensih bu bölüm başlıklarını atlamıştır.

Menâsikü'l-Huccâc, ilk beyti;

Ey cemâlûñ Ka'besi oldu merâm-ı hâciyân

V'ey celâlûñ kıblesi oldu ğarâm-ı âşıkân (164b/1)

olan Allah'ın, Kâbe'nin ve Harem-i Şerif'te yer alan Hacerü'l-Esved, Zemzem, Safa vb. nin övüldüğü 9 beyitlik bir manzumeyle başlar.

Ardından,

Çünkü bî-illet inâyetden nesîm irdi seher

Bir avuç toprakı insân eyleyüp itdün beşer (164b/6)

beytiyle başlayan *Der-Münâcât Be-Kâdi'l-Hâcât* başlığını taşıyan 12 beyitlik münâcât bölümüne geçilir.

Münâcât'ı müteakiben, *Der-Medh-i Rasûl Salla'llâhu Aleyhi ve Sellem* başlığını taşıyan ve

² Mısraî vezni bozuktur.

³ Kelime harekeli yazılmıştır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Çok salât-ıla selâm olsun şeffî -i ümmete

Rahmet-i âlem-durur gark itdi bizi ni'mete (164b/13)

beytiyle başlayan Hazret-i Peygamberin övgüsü 10 beyit boyunca devam eder. Hemen devamında da yine Hazret-i Peygamberi övmek için yazılmış bir kaside vardır. *Kasîde-i Fî-Medhi'n-Nebî Salla'llâhu Aleyhi ve Sellem* adını taşıyan 9 beyitlik kaside;

Derdüñ ey âlem tabîbi baña dermân olsun

Vireyüm varum tek mürde-dile cân olsun⁴ (164b/19)

beytiyle başlar.

Hazret-i Peygamberin övgüsünü Kâbe'nin övgüsü takip eder.

Bi-hamdi'llâh ki hannân oldı Ka'be

Göñül derdine dermân oldı Ka'be (165a/3)

beytiyle başlayıp 13 beyit süren bu övgü, *Der-Medhi Ka'be-i Mutahhara Şerrefeha'llâhu Ta'âlâ* başlığını taşımaktadır.

Kâbe'nin övgüsünün ardından Medine'nin övgüsüne geçilir. *Der-Medhu'l-Medînetü'l-Münevvere Salla'llâhu Alâ Sâkinihâ* adı verilen bölüm,

Habîbini çü cezzâb oldı Taybe

Cinân için aceb bâb oldı Taybe (165a/10)

beytiyle başlar ve 12 beyit devam eder.

Dönemin padişahı II. Selim (1566–1574)'in övüldüğü *Der-Duâ-i Pâdişâh-ı İslâm Halledelâhu Mülkehû* bölümü ise 7 beyittir. Bölüm,

Şimdi vâcibdür saña ey merd-i râh

İdesin dâ'im du'â-yı pâdişâh (165a/17)

beytiyle başlar.

Sultan II. Selim Han'ın övgüsünün ardından sebep-i te'lif kısmı gelir. *Sebeb-i Te'lif-i in-Evrâk* adını taşıyan bölümde *Menâsikü'l-Huccâc'* in yazılış sebebi açıklanır. Buna göre, Şemseddin-i Sivasî eserini Hicrî 963 yılında hac hakkında bir kitap yazmak için çeşitli kaynaklardan nakle dayanan bilgileri toplar. Tarihler Hicrî 982'yi gösterdiğindeyse hacca gitmeye niyetlenir ve hacca ilgili olarak

⁴ Vezin bozuktur.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

topladığı bilgileri manzum bir eser hâlinde ortaya koymak ister. Ona göre, eser manzum olursa ezberlenmesi kolay olur ve eseri okuyup ondan etkilenenler hacca gitme isteği duyarlar. Bölüm aşağıdaki beyitle başlar:

Çün tokuz yüz altmış üç târîhe irmişdi hisâb

Cem' idüp ahvâl-i hacı dermiş-idüm bu kitâb (165b/1)

Sebeb-i te'liften sonra asıl konuya geçilir. İlim, ibadette ilmin önemi, cehalet, cehaletin ibadete zararları vb. konularla ilgili mukaddimeden sonra, *El-Makâmu'l-Evvel Fî-Ferâyizi'l-Hacc ve fîhi Kusûr* adını taşıyan bölüm gelir. Bölüm aşağıdaki beyitle başlar:

Söyle ey gûyende-i esrâr-ı hac

Çünkü düşdi gönlüne efkâr- ı hac (166a/17)

Bu bölümün ardından arada *Kasîde-i Fi'l-Vedâ'* adını taşıyan ve *El-vedâ ey Ka'betu'llâh el-vedâ* mısraının tekrarlandığı bir mütekerrir murabba yer alır. Manzumenin ilk dörtlüğü şu şekilde başlar:

Bulmuş-idük tavfuñ ile iltiyâ

El-vedâ ey Ka'betu'llâh el-vedâ

Hoş safâdur saña kılmak ittibâ

El-vedâ ey Ka'betu'llâh el-vedâ (166b/7-8)

Manzumenin ardından yeniden ana konuya geçilir ve sırasıyla *El-Kusûru'l-Evvel Fî-Ferâyizi'l-Hacc* (167a/15), *El-Kusûru'l-Evvel Fî-Vâcibâti'l-Hacc* (167a/20), *El-Kusûru's-Sânî Fî-Süneni'l-Hacc* (167b/10) adlarını taşıyan başlıklar altında haccın farzları, vacipleri, sünnetleri ve bunları yerine getirmemenin hükümleri anlatılır.

Bunların ardından *El-Makâmu's-Sânî Fî-Beyâni'l-İhrâm* başlığı yer alır.

Diñle benden bu sözi ey hâciyân

Size ihrâm yerlerin kılâm beyân (167b/1)

beytiyle başlayan kısımda, ihram ve ihramın giyileceği yerler üzerinde durulur. Bu bölümde de üç ara başlık vardır: *El-Kasru'l-Ûlâ(?) Fî-Süneni'l-İhrâm Üze(?)* (167b/13) ve *El-Kasru's-Sânî Fî-Aksâmi'l-İhrâm* (168a/3), *El-Kasru's-Sânî Fî-Aksâmi'l-İhrâm* (169a/9).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Sivasî, *El-Kasru's-Sânî Fî-Aksâmi'l-İhrâm* başlığı altında anlattığı konu içerisine bazı manzumeler serpiştirmiştir. Bu manzumelerden birisi *el-vedâ* redifli 12 beyitlik bir gazeldir. Bu gazel,

El-vedâ ey şehir-i Rahmân el-vedâ
Sîneme dağ urdı hicrân el-vedâ (172b/21)

beytiyle başlar.

Yine aynı bölüm içerisinde bu defa *pür-nûr-ı Habîb* redifli 7 beyitlik bir gazele yer verilir. Bu gazelin ilk beyti ise,

Reşk-i cinân oldu [yine] ravza-i pür-nûr-ı Habîb⁵
Asl-ı cihândur görene ravza-i pür-nûr-ı Habîb (173a/2)

şeklinde başlamaktadır.

Aynı bölüm içerisinde ayrıca, yukarıda da sözü edilen 19 beyitlik na't-ı şerîf vardır. Na't-ı şerîfin ilk beyti,

Kapuña geldi âsîler şefâ'at yâ Rasûla'llâh
Günâhın bildi kâsîler şefâat yâ Rasûla'llâh (174a/3)

şeklindedir.

Şemseddin-i Sivasî ana konuyu bitirdikten sonra, temmet kısmında, mesneviyi kaleme aldığı tarihi ve eserinin adını kaydettiği şu beyitleri yazarak eserini nihayete erdirir:

Çünkü zâ vü fâ vü bâ oldu hisâb
Çend kusûr-ıla tamâm oldu kitâb

Umdetü'l-Huccâc urdum buña nâm
Yâd olam du'â-y-ıla beyne'l-enâm

Gerçi olmuşdur risâle muhtasar
Lîk câmi'dür olupdur mu'teber

Dikkat-ıla yazmışam nakl-i sahîh
Hep yerinden bulmuşam kavî-i sarîh

⁵ Mısra vezne göre eksiktir. "Görene" kelimesiyle kafiyeli olmak üzere "yine" kelimesi getirilince vezin düzelmektedir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

Hayr-ıla yâd ideler ihvân-ı dîn

Lutf-ıla şâd ideler hullân-ı dîn

Her kim okur bu kitâbum ey Hudâ

Nâzımına rahm idüp ide du'â

Her ki yaza okuya beyne'l-enâm

Vir cinânuñda aña a'lâ makâm (175b/7-11)

Eserin Dili

Şemseddin-i Sivasî'nin *Menâsikü'l-Huccâc* adlı eserinin bütününi göz önünde bulundurduğumuzda şairin, mesnevisini öğretici bir üslupla kaleme aldığını görüyoruz. Şairin, giriş bölümünde yer alan na't, münâcât, medhiyye vb. manzumeler hariç tutulursa, ana konunun işlendiği bölümde devrine göre oldukça sade bir dil kullandığı söylenebilir. Onun, eserini dinî bir konuda yazması, ister istemez çok sayıda Arapça ve Farsça kelimeyi ve terkihi kullanmasına sebep olmuştur. Bu da tabîî karşılanacak bir durumdur. Buna rağmen eserinde kullandığı terkiplerin genellikle iki kelimededen oluşması, üç ve daha fazla kelimededen oluşan terkip sayısının çok az olması, onun eserden faydalanacak kişileri düşündüğünü göstermektedir. Bunun yanında şairin, vezin problemi doğurmamasına rağmen *soñra* kelimesi yerine çoğunlukla *ba'de* kelimesini kullanması dikkati çekmektedir. Farsça terkipler, Arapça terkiplere göre daha fazla kullanılmıştır. Metinde karşılaşılan Arapça ve Farsça terkiplerden bazılarını aşağıda veriyoruz:

Arapça terkipler: ba'de'l-fâtihâ, ba'de't-tavâf, beyne'l-ibâd, dâru'l-ahbâb, dâru'ş-şifâ, kable'z-zevâl, kasdu'l-erbâb, seb'a'l-mesânî, tavâfu'l-kudûm, ümmü'l-habâ'is...

Farsça terkipler: ahvâl-i hac, câh-ı bî-girân, çâh-ı zezem, ebr-i bârân, garâm-ı âşıkân, genc-i nübüvvet, hats-i mukîm, ihrâm-ı aşk, ilm-i hac, kadr-i semîn, kûh-ı ma'rifet, leyle-i zulmâ, menzilgâh-ı ashâb, merâm-ı hâciyân, merd-i râh, nefsi emmâre, pâdişâh-ı çârsû, seng-i siyâh...

Arapça ve Farsça kelime ve terkiplerin yanında, bugün artık pek çoğu unutulmuş olan Türkçe kelimelerin de ustalıkla kullanıldığı

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009

görülmektedir. Bu kelimelerden bazıları, artık Osmanlı Türkçesi dönemine girdiğimiz 16. yüzyıl için arkaik sayılabilecek niteliktedir:

artuk : “fazla, çok” (172a/8)

bay : “zengin” (164b/14)

berk : “sağlam” (167a/4)

boncğuk : “boncuk”; *boncğug+ı* (164b/10)

çigin : “omuz”; *çign+ini* (167a/13)

çirt- : “fırlatmak, atmak”; *çirt-e* (172a/5)

delim : < ET *telim* “çok” (166b/4)

depret- : “titretmek, oynatmak”; *depret-diim zebân* “dil titrettim, söz söyledim” (165b/6)

egin : “sırt, arka”; *egn+üñe* (167b/16)

em sem : “ilaç, deva, çare” (174a/14)

epsem : “sessiz” (174a/14)

gökcek : “güzel, hoş; *gökcek kokular* (173a/14)

ir : “erken”; *ir+den* (171b/25)

irgür- : “ulaştırmak, eriştirmek”; *irgür-e* (174a/1)

is : “sahip”; *hânenüñ is+si* “evin sahibi” (166a/2)

iv- : “acele etmek”; *iv-e* (167a/12)

kamu : “bütün, hep”; *kamu+n* < *kamu+sı+n* (169b/8)

kanda : “nerede”; *kan+da* < *kanı+da* (169b/19)

kandan : “nereden”; *kan+dan* < *kanı+dan*, ET *kanyu* (169b/4)

kankı : “hangi”; *kan+kı* < *kanı+kı* (169b/17)

kankı : “hangi”; *kankı+sına* (164b/17)

kırkdır- : “traş ettirmek”; *kırkdır-a* (169b/3)

köp : “çok”; *köp+diir* (166a/13)

özge : “başka” (174a/3)

sağışla- : “hesap etmek, düşünmek”; *sağışla-ya* (175b/1).

suvar- : “sulamak, su vermek”; *suvar* (164b/8)

tañ : “sabah”; *tañ namâzı* (171a/7)

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

tapu : “makam, huzur”; *tapu+ñdan* (174a/3)

teg : “gibi” (171a/19)

toyla-: “ağırlamak”, *toy*:“düğün, merasim”; *toyla-yalar* (166a/9)

ud : < ET *ut*; “avret yeri, haya bölgesi”; *ud yirinde* (167b/14)

yil- : “koşmak, hızlı hızlı yürümek”; *yil-e* (167a/13)

yüüt- : “tırış ettirmek”; *yüüt-se* (168a/18)

Osmanlı Türkçesi dönemi içerisinde kaleme alınmış olan *Menâsikü'l-Huccâc*'da Eski Anadolu Türkçesinin bazı özelliklerine de rastlanmaktadır. Bu da eserin, Osmanlı Türkçesine geçişin tam olarak gerçekleşmediği geçiş döneminde yazıldığını göstermektedir. Eserde Eski Anadolu Türkçesi özelliklerinin bolca bulunması da bu görüşümüzü desteklemektedir. Ancak bu durumu yalnızca geçiş dönemi olmasına bağlamak da kanaatimizce çok doğru değildir. Zira, eserin öğretici nitelik taşıması, Sivasî'nin halk diliyle yazmaya gayret göstermesini de gerektirmiş olabilir. Şairin diğer eserleri, bu durumun da göz ardı edilmemesi gerektiğini ortaya koymaktadır:

Emir II. Teklik Şahıs Eki: -gıl/-gil

diñle-gil “dinle” (165b/16), *ol-gıl emîn* “emin ol” (166b/4), *eylegil ... ihtirâm* “hürmet et” (167b/13), *bul-gıl selâm* “selamet bul” (167b/15), *fehîm eyle-gil* “anla” (169a/10), *virme-gil* “verme” (170a/19), *dön-gil* “dön” (170a/19), *okı-gil⁶* “oku” (171b/7)...

Gelecek Zaman Eki: -ısar/-iser

gel-iser-dür “gelecektir” (166a/5), *avdet id-iser* “dönecek” (171b/14).

Zarf-Fiil Eki -up/-üp'ün Öğrenilen Geçmiş Zaman Eki Yerine Kullanılması

⁶ Kelime “okı gel” şeklinde de düşünülebilirse de kef harfinin altına konulmuş olan esre harekesi, kelimeyi “okı-gil” şeklinde okumayı gerektirmektedir. Bu ekin bazı kullanımlarda (burada) görüldüğü gibi kalınlık-incelik uyumu dışında kaldığı görülmektedir. Bk. Yavuz, 2006: 313.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

buyur-up-dur “buyurmuştur” (173a/6), *ol-up-dı* “olmuştu” (175a/7), *mu'teber ol-up-dur* “muteber olmuştur” (175b/8).

Zarf-Fiil Ekleri

-madın/-medin

çık-madın “çıkmadan” (166a/13), *var-madın* “varmadan” (167b/12), *incid-medin* “incitmeden” (170a/18), *i'âde it-medin* “iade etmeden” (171b/19), *kıl-madın ahşâmı* “akşam namazını kılmadan” (171b/19).

-üben, -ubanı

bin-üben “binerek” (170a/2), *in-üben* “inerek” (173a/13), *hamd id-üben* “hamd ederek” (173a/20), *var-ubanı* “vararak” (173b/1), *gel-üben* “gelerek” (175a/2).

-ürde

gel-ürde “gelirken”; Arab tavşanın öldürse gelürde
Anuñ veznince at vire bular da (168b/3).

-duğınca

tur-tuğınca “durdukça, durduğu müddet içinde, durduğu sürece” (172b/8), *yaklaş-duğınca* “yaklaştıkça” (173a/11), *bak-duğınca* “baktıkça” (173a/12).

Vasıta Hâli Eki: -n

sağ+ı+n “sağıyla”; *İşleriñ sağıın ide tutmaya sol* (166a/6).

Bunlardan başka, Osmanlı Türkçesiyle birlikte görülmeye başlayan *-arak/-erek* ekinin ilk şekli olduğu söylenebilecek *-urak* zarf-fiil eki de metnimizde bir yerde geçmektedir: *okı-y-urak* (170b/16).

Bir başka dikkati çeken husus ise, Farsça *dīvâr* kelimesinin bir yerde *tuvar* şeklinde de yazılmasıdır: *Tuvar üstinde turmak müstehabdur* (171a/18).

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

SONUÇ

Şemseddin-i Sivasî, yazmış olduğu manzum ve mensur eserlerle Türk dili tarihi açısından önemli malzemeler vermektedir. Onun tanıtımını yaptığımız eseri de bu malzemelerle dolu eserler arasındaki yerini alacaktır. Bu çalışmamızla onun *Menâsikü'l-Huccâc* adlı eseri hakkında 1–2 satırdan ibaret olan bilgilere yenilerini eklemiş bulunmaktayız. Ancak bu eser dışında, bugüne kadar bulunamamış, kaynaklarda “kayıp” kaydı düşülen nice yadigârımız vardır. Bu yadigârlar da yapılacak yeni araştırmalarla bulunmayı beklemektedir.

KAYNAKÇA

- AKSOY, Hasan, (2005), “Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri”, *CÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. IX/2, s. 1–43, Sivas.
- BURSALI MEHMET TAHİR EFENDİ, (1975), *Osmanlı Müellifleri 1299-1915*, 3 C., İstanbul, Meral Yayınları.
- DİLÇİN, Cem, (1983), *Yeni Tarama Sözlüğü*, Ankara, TDK Yayınları.
- GÜRER, Gülsevin; BOZ, Erdoğan, (2004), *Eski Anadolu Türkçesi*, Ankara: Gazi Kitabevi.
- KÂTİP ÇELEBİ, (1972), *Keşfü'z-Zünûn I-II*, (Hzl. Şerefettin Yaltkaya, Kilisli Rifat Bilge), İstanbul, MEB.
- ŞEMSEDDİN-İ SİVASÎ, *Menâsikü'l-Huccâc*, M. Fatih Güneren Nüshası.
- , (1291), *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam*, İstanbul.
- Ş. RECEB-ÜS SIVÂSÎ, (2000), *Hidâyet Yıldızı, Şems-ed-dîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkıbeleri*, (Yay. Hzl. M. Fatih GÜNEREN), İstanbul, Seçil Ofset.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri, (1994), *Eski Türkiye Türkçesi*, İstanbul, Enderun Kitabevi.
- TOKER, Birgül, (2003), *Şemseddin-i Sivasî'nin Mir'âtü'l-Ahlâk Adlı Mesnevisinin Tenkidli Metni ve İncelenmesi*, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*

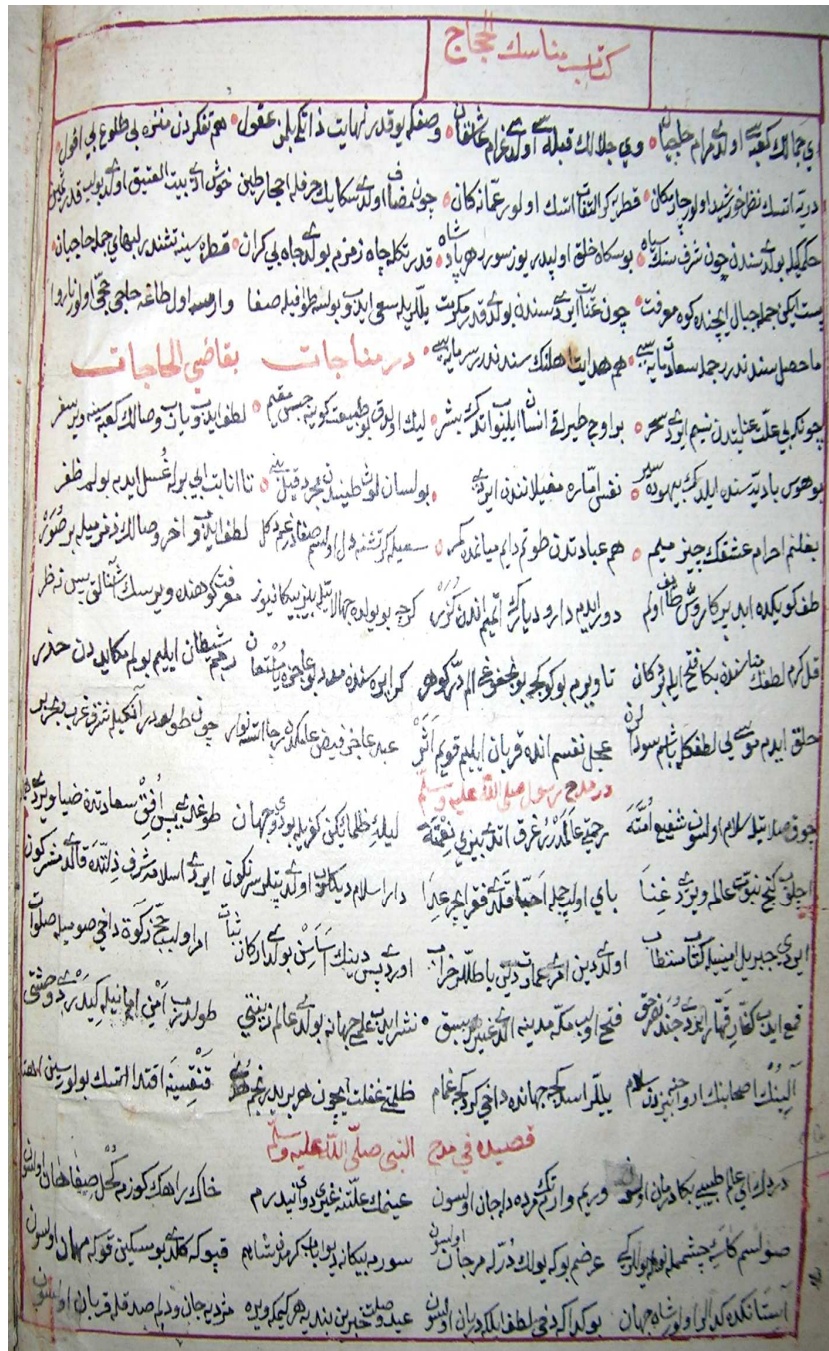
-----, (2004), “Şemseddin-i Sivasî ve Mir’âtü’l-Ahlâk Adlı Mesnevisi”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 15, s. 433–456, Konya.

TOPARLI, Recep, (1984), *Şemseddin Sivâsî Divanı*, Sivas, Gurbet yayınları.

YAVUZ, Orhan, (2006), *Anadolu Türkçesiyle Yapılan En Eski Tezkiretü’l-Evliyâ Tercümesi ve Dil Özellikleri [İnceleme-Gramer-Metin]*, Konya, Tablet Kitabevi.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009*



Menâsikü'l-Huccâc'ın ilk sayfası (164b)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 4/2 Winter 2009